

ФОНДЫ БЕЛАРУСКАГА РАДЫЁ: ДА ПЫТАННЯ ЗАХАВАННЯ ЛІТАРАТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ КРАІНЫ

Гісторыю Беларускага радыё, якое вяртае больш за 90 гадоў, невыпадкова ставяць у паралель з гісторыяй краіны, бо яно «ажыўляла» значныя падзеі ўсіх сфер грамадска-палітычнага і культурнага жыцця Беларусі, стварала аўдыялетапіс, які з кожным годам пашыраецца.

Вернымі традыцыйнаму радыё, дзе вялікая эфірная доля надавалася вяртанню з глыбока эстэтычным зместам, застаюцца структурныя адзінкі Беларускага радыё – Першы нацыянальны канал і канал «Культура». У іх эфіры гучаць фондавыя матэрыялы, супрацоўнікі ствараюць новыя мастацкія і дакументальныя праграмы.

Літаратурна-мастацкае радыёвяшчанне ў Беларусі сфарміравалася ў першыя гады дзейнасці мінскай радыёстудыі. У падрыхтоўцы праграм дапамагалі артысты БДТ-1 і БДТ-2. Яны ігралі рэпертуарныя спектаклі, стваралі інсцэніроўкі літаратурных твораў, спрыялі з’яўленню арыгінальнай радыёп’есы. Перыядам канчатковага станаўлення і развіцця ўсіх відаў мастацкага вяртання сталі гады другой п’яцігодкі [4, с. 51]. У 1930-я гг. у мінскай радыёстудыі выступалі вядомыя пісьменнікі Я. Купала, Я. Колас, З. Бядуля, К. Чорны і інш. Адметна, што сярод тагачасных задач Беларускага радыё была папулярызаваная прагрэсіўная літаратура замежных аўтараў – Дж. Рыда, Д. Пасаса, Б. Брэхта. Перад тэкстамі гучалі прадмовы пра пісьменнікаў, асабліва іх творчасці [4].

У гады Вялікай Айчыннай вайны трансліраваліся вершаваныя заклікі, палымныя словы падтрымкі воінам, партызанам з вуснаў беларускіх літаратараў Я. Купалы, К. Чорнага, М. Танка, А. Куляшова, М. Лужаніна, А. Бялевіча, А. Русецкага, А. Астрэйкі і інш. [1].

Пачаткам новага этапу ў справе папулярызаванай нацыянальнай і сусветнай літаратурнай спадчыны стала другая палова 1940-х гг., калі тэхнічнае перааснашчэнне Беларускага радыё дазволіла фіксаваць перадачы на плёнку, што паспрыяла павышэнню выканальніцкага ўзроўню, паколькі з’явілася магчымасць перазапісу, выбару лепшых дубляў. Пачала фарміравацца фанатэка Беларускага радыё, якая на сённяшні дзень утрымлівае дзясяткі тысяч перадач розных жанраў, у тым ліку мастацкіх. У «залаты» фонд увайшлі запісы з галасамі класікаў Я. Купалы, Я. Коласа, М. Танка, І. Мележы, В. Вярбы і інш.

Шматгаспадарчая аўдыябаза з’яўляецца ўнікальнай для даследчыкаў, што зацікаўлена вывучэннем мастацкай спадчыны Беларусі, а таксама своеасаблівым аўдыяінстытутам для мільёнаў слухачоў у пытанні папулярызаванай літаратурнай спадчыны. У якасці прыкладу прыводзім некаторыя вытрымкі з перадач розных гадоў, героямі якіх сталі пісьменнікі Янка Брыль і Артур Вольскі, драматург Аляксей Дударэў.

Творцы заўсёды былі і застаюцца жаданымі гасцямі радыёстудыі. Перад мікрафонам яны прэзэнтуюць творы, разважаюць пра стан і перспектывы развіцця культуры, дзеліцца ўспамінамі. Напрыклад, з 1986 г. захоўваецца перадача пра Змітрака Бядулю «Дзядзька Змітрок» з удзелам пісьменніка Артура Вольскага, які згадвае свайго сталага калегу: «Упершыню я ўбачыў дзядзьку Змітрака ў пісьменніцкім доме творчасці і адпачынку, што займаў прыгожы будынак былога панскага маёнтка непдалёк ад Мар’інай Горкі. Шчыра скажу, неадразу нават і паверылася, што гэты невысокага росту мужчына з адкрытым лбом, кудлаватай галавой з пукатымі вачамі і тоўстымі, амаль негрыцянскімі вуснамі і ёсць той самы славуці пісьменнік, які напісаў «Пяць лыжак заціркі», «Маленькія дрывасекі». Мы чыталі гэтыя апавяданні ў школе на ўроках беларускай мовы і літаратуры, і многія плакалі, не толькі дзяўчынкі.

А «Салавей»! Здавалася, што аўтар аповесці, якой у тэя часы ўсе мы зачытваліся, павінен і сам быць падобным на яе героя: адважнага і разумнага паўстанца Салаўя. А тут звычайны, нічым нібыта не прыкметны чалавек. Аднаго разу ранічкай я пачуў, як дырэктар дома творчасці дае распараджэнне конюху: «Запражыце Лёньку і сустрэньце на станцыі жонку пісьменніка Бядуліху». А трэба сказаць, што дырэктар у сваім распараджэнні меў адзін транспартны сродак – адстаўнога кавалерыйскага каня на мянушцы Лёнька, і самы звычайны сялянскі воз. Конюх, ён жа і фурман, зваўся Салаўём. <...> Ужо за снаданнем я ўбачыў жонку дзядзькі Змітрака Марыню Ісакаўну: высокую і вельмі паважную, як мне здалася, жанчыну, і дваіх яго дзяцей – дзяўчынку Зою і хлопчыка Фіму. Дачка была крыху старэйшая за брата, але гэта амаль не заўважалася. <...> Гаворка і аміж бацькамі часцей за ўсё зводзілася да падзей у Іспаніі, дзе ішлі жорсткія баі паміж рэспубліканцамі і фашысцкімі мяцежнікамі – франкістамі. Было відаць, што Бядуля вельмі бярэ да сэрца кожную няўдачу рэспубліканцаў, а паведамленні пра з’яўшчы фашыстаў, пра іх здзекі над палоннымі рэспубліканцамі проста выводзілі яго з сябе. Ён гарача выказваў сваё абурэнне...» [2]. У праграме таксама зафіксаваны сумны аповед пра апошнія хвіліны жыцця Змітрака Бядулі. Артур Вольскі прыводзіць, што гэта адбылося 3 лістапада 1941 г. падчас эвакуацыі цягніком на Усход. «Звесткі былі ў большасці выпадкаў несуюшальныя. Бядуля хмураў, цяжка ўздыхаў, і ўсім відаць было, што ён вельмі перажывае вымушанае растанне з роднай Беларуссю, хвалюецца за лёс тых, хто застаўся там на паланёнай лютым ворагам зямлі. Неяк нават пастарэў адразу. Пастарэў на шмат гадоў. Але прысутнасці духу не губляў, спадзяваўся што вось-вось прыйдуць з фронту больш радасныя весткі. <...> Не памятаю, колькі дзён былі ў дарозе, калі эшалон спыніўся раптам сярод голага стэпу. Ніводнай будыніны навокал, ніводнага дрэўца, ні кусціка нават. Чаго спыніліся, ці надоўга? Ніхто адказаць не мог. Многія павысыпалі з вагонаў – хто проста размяцця, хто па якой іншай патрэбе. Выскачыў і я. Бачу: у стэп кіруецца дзядзька Змітрок. Далучаюся да яго. А выглед Бядулі яшчэ больш стомлены, чым да гэтага. Ён зірнуў на мяне, нічога не сказаў, толькі слаба ўсміхнуўся. І нешта як быццам падказала мне: трымайся бліжэй. Зусім нечакана пачуўся гудок паравоза. Усе кінуліся да вагонаў. Забразгалі буферы, заварушыліся колы, эшалон крануўся. Дзядзька Змітрок пабег да свайго вагона. Я дапамог яму падняцца па хісткіх жалезных лезках, што віселі даволі высока ад зямлі, і сам падняўся следам, свой вагон даганяць было позна ўжо. Бядуля аддыхаўся трошкі, папрасіў у жонкі папяросу. «Няма папяросы, скончыліся», – адказала Марыня Ісакаўна. Раней яна працавала ў медыцынскай установе і напэўна ведала, што курыць яму ў такім стане нельга. «Там адна яшчэ засталася», – ціха, але вельмі паграбавальна прамовіў Бядуля. – «У пачку». Раптам ён пахіснуўся і пачаў асядаць на падлогу. Я паспрабаваў падтрымаць яго ззаду. Падскочыў яшчэ нехта, але нішто ўжо не магло памагчы дзядзьку Змітраку – сэрца яго, спакутаванае і стомленае сэрца перастала біцца» [2].

Яшчэ адзін унікальны запіс, які зафіксаваў на плёнцы голас народнага пісьменніка Беларусі Янкі Брыля, захоўваецца на Беларускам радыё з 1981 г. Тады вядомы аўтар распавёў, у прыватнасці, пра свае дзіцячыя гады: «Маленства ў кожнага з нас адно. І якое яно б ні было, калі не ў крайняй галечы, не ў горкім сіроцтве, тым больш не ў крывавай жаху ваеннага ліхалецця, дык і прыгадваецца цёпла, светла, далечыні. Маё маленства было даўно – больш за паўстагоддзя таму. І прыйшлося яно на час пасля Першай сусветнай, грамадзянскай войнаў. А праходзіла, кажучы па-даросламу, ва ўмовах сацыяльнага, нацыянальнага прыгнёту, у якім гібела тады заходнебеларуская вёска, дзе я на пятым годзе жыцця апынуўся пасля савецкага горада. Пра гэта я ўжо нямала пісаў: і ў рамане «Птушкі і гнёзды», і ў аповесцях «Сірочы хлеб», «У сям’і», «Золак, убачаны здалёк» і ў некаторых апавяданнях. І ўсюды, дзе я гаварыў пра пер-

шыя радасці ды хваляванні, займала сваё пачэснае месца кніга. Побач са шчасцем пазнавання красы прыроды, шчасцем першай дружбы з сябрам іці з сяброўкай, шчасцем любові да найраднаейшых. Сям'я наша была вялікая і даволі складаная. Бацька – рабочы-чыгуначнік, маці і дзве мае сястры – сялянкі, два найстарэйшыя браты – інтэлігенты з вышэйшай асветай. <...> Чытаць я навучыўся яшчэ да школы. Па-руску. А школа была польская з рэдкімі беларускімі ўрокамі. Такім чынам, тры мовы, на якіх я пачаў чытаць. Да рускай, польскай і беларускай далучылася неўзабаве чацвёртая – украінская. <...> Калі я вучыўся ў трэцім ды чацвёртым класах, як раз была выдатная пара ўздыму сацыяльнай і нацыянальнай самасвядомасці. <...> Ішла ўсенародная барацьба за школу на роднай мове, часцей пайшлі свае газеты і часопісы, ладзіліся самадзейныя спектаклі, у вёску даўно жаданай госцяй прыйшла беларуская кніга. З тых дзён я памятаю і тое, што ўжо было тады даступна майму разуменню, чым я мог захапляцца – вершы Купалы, Коласа, Багдановіча, апавяданні Бядулі, п'есы Галубка і тое, што я пачаў разумець пазней: «Цар-голад» Баха, брашуры Пляханова, Маркса па беларускай мове. На жаль, стотысячная грамада была неўзабаве разгромленая пільсудчыкамі, сякая-такая свабода, некаторыя правы, адваіваныя народам, былі нахабна забраны. Чым далей – пайшло горш. Беларуская кніга зноў схавалася ў падполле. Зрэшты, і руская таксама, ужо не кажучы пра кнігі адкрыта рэвалюцыйнага зместу. Зрэдку можна было дастаць толькі тое, што асцярожна хавалася ў паасобных людзей, якіх па-сапраўднаму можна назваць такім сёння модным словам «кнігалюбы». Польскія кнігі ў школьных бібліятэках былі розныя: і малазначныя, і проста шкодныя сваёй, зноў кажучы па-даросламу, класавай і нацыянальнай абмежаванасцю, аднак і добрых было шмат: тыя кнігі, што па мастацкай і ідэйнай значнасці маюць агульналюдскае гучанне. 25 год таму ў Мінску была выдадзена па-беларуску апавесць-казка вядомай польскай пісьменніцы Марыі Канапіцкай «Пра гномаў і сіротку Марысю». Гэта адна з найбольш любімых кніг майго маленства. Я з прыемнасцю пераклаў яе, а нядаўна мне зноў жа прыемна было даведацца, што ў выдавецтве «Юнацтва» запланавана перавыданне «Гномаў» у новым мастацкім афармленні. Хачу параіць вам, дарагія сябры, і гэтую, і яшчэ адну польскую кнігу, што выйшла ў мінулым годзе ў маім перакладзе – гэта «Грахі маленства»: выбраныя апавяданні Баляслава Пруса, пісьменніка, яшчэ больш, чым Канапіцкая, вядомага ва ўсім свеце. Перакладаючы гэтыя кнігі на родную мову, я хацеў у нейкай меры сплаціць свой доўг удзячнасці за тыя хвіліны радаснага хвалявання, часамі аж да шчаслівых слёз, якія я перажываў над старонкамі іх у маленстве, а вам раю іх прачытаць не таму, што гэта я іх пераклаў, а па той прычыне, што яны і сапраўды цікавыя» [3].

У радыёфондах захоўваецца перадача 1986 г. з удзелам драматурга Аляксея Дударова пасля атрымання ім Дзяржаўнай прэміі СССР за п'есу «Радавія». Матэрыял пісаўся для ўвасаблення ў Дзяржаўным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы, аднак амаль кожны трэці тэатр СССР паставіў яго. У праграме «Сустрэчы ў радыёстудыі. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР Аляксей Ануфрыевіч Дудар» зафіксаваны думкі пра поспех і недакладнасці п'есы, а таксама развагі аб прызначэнні драматурга: «Усё напісаць так, як было, я не мог, таму што я там не быў на гэтай зайне. Мой бацька ваяваў ад пачатку да канца: з чэрвеня 1941 і недзе вярнуўся дадому ў чэрвені 1945 года. Недакладнасці – яны не маглі не быць, таму што я сам вайны не бачыў, і так магло і не быць. Так можа і не было, але так магло быць. <...> Ставіў яе [п'есу. – У. Т.] таксама рэжысёр, які вайны не бачыў, ды і ўсе акцёры, якія былі заняты ў гэтым спектаклі, вайны не бачылі. І, канечне, нешта мы там можа трошкі і парушылі. Але ў асноўным, усё ж такі, псіхалогію нашага савецкага чалавека, псіхалогію славянскага чалавека ў гэтай страшэннай трагедыі, якой была мінулая вайна, думаю, што мы, вось тут самае галоўнае, не парушылі, мы яе раскрылі шырока і глыбока, ну, і гэта атрымала, як

вядома, высокую ацэнку: і Дзяржаўная прэмія СССР, і водгукі, самае галоўнае, гледачоў, тых, для каго тэатр працуе. <...> Ну, а калі глядач выйдзе з глядзельнай залы іці з кінатэатра трошкі дабрэйшы, хача б, не ўвесь час свайго жыцця, але хача б на адзін дзень, я лічу, што я сваёй мэты дасягнуў і я шмат чаго зрабіў. У яго пачала працаваць душа – вось яшчэ што трэба сказаць. Мэта літаратуры і мэта мастацтва – прымушаць чалавечую душу актыўна працаваць, рабіць усё для таго, каб яна жыла, каб яна была жывая, каб яна дзейнічала, каб яна звязалася з іншымі душамаі, з іншымі людзьмі, каб не драмала» [5].

У нашы дні аб'ёмы арыгінальнага літаратурна-мастацкага і дакументальнага радыёвяшчання ў параўнанні з савецкім часам зменшыліся. Скараціліся паступленні ў фанатэку запісаў з удзелам цяперашніх дзеячаў літаратуры і мастацтва. Фондавыя запісы Беларускага радыё найбольш актыўна выкарыстоўваюцца ў эфіры канала «Культура». Напрыклад, на спалучэнні дакументальных і мастацкіх архіўных матэрыялаў пабудавана перадача «Радыё савецкай эпохі». Літаратурна-драматычныя творы мінулых гадоў пакладзены ў аснову праектаў «Радыётэатр плюс», «Паэтычная раница», «Радыёбібліятэка» і інш. Актualізацыі аўдыяфондаў спрыяе прысутнасць Беларускага радыё ў інтэрнэце.

Такім чынам, на Беларускім радыё з канца 1940-х гг. калі з'явілася магчымасць запісаў і прадач на плёнку (сёння гэта адбываецца за кошт лічбавых тэхналогій), створаны ўнікальны аўдыяфонд літаратурнай спадчыны. Мастацкія творы зафіксавалі духоўнае развіццё краіны, дакументальныя шырока ілюструюць інтэлектуальнае багацце нацыі праз прызму палітычнага і сацыяльна-эканамічнага стану развіцця рэспублікі. Трансляцыя праграм падобнага зместу ў сучасным эфіры садзейнічае духоўнаму ўзвышэнню беларусаў, падтрымлівае мастацкія традыцыі нацыянальнага радыёвяшчання. Даследаванне фондаў Беларускага радыё можа ўнесці вялікі ўклад у развіццё айчынай навукі.

ЛІТАРАТУРА

1. Гаворыць і паказвае Беларусь; рэд. Т. Ф. Есіпенка. – Мінск: Беларусь, 1975. – 240 с.
2. Дзядзька Змітрок. – 40695 бел-моно-радио. Выст. А. Вольскага да 100-годдзя З. Бядулі. – 1986 г. (Фанатэка Беларускага радыё, г. Мінск).
3. На пачатку шляху. Я. Брыль. – 39788 бел-моно-радио. – 1982 г. (Фанатэка Беларускага радыё, г. Мінск).
4. Радкевіч, Я. Р. Беларускае радыё: гісторыя, перспектывы развіцця / Я. Р. Радкевіч. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1983. – 197 с.
5. Сустрэчы ў радыёстудыі. Лаўрэат дзяржаўнай прэміі СССР А. А. Дударай (Л. Бацюшкава). 100061 – бел-моно-АСК. – 1986 г. (Фанатэка Беларускага радыё, г. Мінск).

Труцько В. В. (Мінск, Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКОГО ДИСКУРСА В РАССКАЗАХ Л. Е. УЛИЦКОЙ

Феномен детства находится сейчас в центре внимания социума и наук, направленных на изучение социально обусловленных процессов, а значит, и социологов, педагогов, психологов, искусствоведов, литературоведов, лингвистов и т.д. Среди малоизученных ракурсов выделяется вопрос гармонизации отношений в рамках партнерства «взрослый – ребенок» и отражение этого процесса в культуре, литературе, языке.

Определяя воспитание как абсолютную часть особой реальности – детства, чаще отождествляют этот процесс с процессом воздействия. И реже в качестве обязатель-